

სოფიკო ჭაავა
ფილოლოგიის დოქტორი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სამშვიდობო განათლების ცენტრის მკვლევარი

აფხაზეთის საჯარო სკოლების აფხაზური ენის მასწავლებლების ენობრივი კომპეტენცია

წინამდებარე ნაშრომში გავაანალიზებთ აფხაზეთის საჯარო სკოლების აფხაზური ენის აფხაზი და ქართველი მასწავლებლების ინტერვიუებს, რომლებშიც ასახული იქნება მათი ენობრივი ბიოგრაფიები, ენობრივი კომპეტენცია და აფხაზური ენის სწავლებასთან დაკავშირებული საკითხები.

2015-2016 წლებიდან აფხაზური ისწავლება აფხაზეთის 5 საჯარო სკოლაში - თბილისში, ზუგდიდსა და სენაკში.

ჩვენი რესპონდენტები არიან:

1. ა. კ. - აფხაზეთის N2 საჯარო სკოლის მასწავლებელი, აფხაზი, ოჩამჩირის რაიონიდან;
2. ა. გ. - სენაკის აფხაზეთის N7 საჯაროს სკოლის მასწავლებელი, აფხაზი, ოჩამჩირის რაიონიდან;
3. დ. თ. - აფხაზეთის N3 საჯარო სკოლის მასწავლებელი, ქართველი, სოხუმიდან;
4. ხ. ზ. - აფხაზეთის N11 საჯარო სკოლის მასწავლებელი, ქართველი, 30 წლის, გალის რაიონიდან;

პირველი აფხაზი რესპონდენტი ა. კ. 1964 წელს დაიბადა ოჩამჩირის რაიონში. როგორც ის აღნიშნავს, მისმა აფხაზმა ბაბუამ ქართული ენა არ იცოდა, მაგრამ ჰყავდა მეგრელი, სენაკელი მეუღლე, რომელთანაც, ლაპარაკობდა მეგრულად. ასეთივე ვითარება იყო ა.კ-ს მშობლებთანაც, მამამ კარგად იცოდა აფხაზური, მაგრამ ქართველი მეუღლის გამო ოჯახში აფხაზურად არ საუბრობდნენ, ამიტომ ა. კ-მ მშობლიური ენის სწავლა აფხაზურ სკოლაში პირველი კლასიდან დაიწყო. ისიც ქართველს გაჰყვა ცოლად და მეუღლესაც ასწავლა აფხაზური ენა. მამასადამე, სამი თაობის ქართულ-აფხაზური ოჯახის წევრები საუბრობდნენ ქართულად, მეგრულად ან აფხაზურად. მართალია, ქართველი მეუღლეების გამო შვილებმა ოჯახში ვერ ისწავლეს აფხაზური ენა, მაგრამ დედაენის დაუფლება აფხაზურ სკოლაში შეძლეს. რუსული მათი

განათლების ენა ხდებოდა მეოთხე კლასის შემდეგ. რესპონდენტმა სოხუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში დაამთავრა ფილოლოგიური ფაკულტეტი აფხაზური ენისა და ლიტერატურის სპეციალობით და ამ არჩევანით ერთგვარად გამოხატა თავისი დამოკიდებულება მშობლიური ენის მიმართ. ა. კ. აფხაზურს დედაენად მიიჩნევს, თითქმის თანაბრად იცის აფხაზური და რუსული ენები, რომლებზეც თავისუფლად საუბრობს, ხოლო ქართულად ლაპარაკობს, წერს და კითხულობს საშუალო დონეზე. ჩანს, რომ რესპონდენტს ქართული სახელმწიფო ენა განათლების არცერთ საფეხურზე არ გამოუყენებია, სწორედ ამიტომ ეს ენა უფრო ნაკლებად იცის, ვიდრე რუსული, აფხაზური ან მეგრული.

ა.კ.-ს აზრით: „აჭარაში მცხოვრები აფხაზები განსხვავებული აფხაზურით საუბრობენ, მათი ლაპარაკი გუდაუთის აფხაზურ ჰგავს. ერთმანეთისგან განსხვავდება გუდაუთისა და ოჩამჩირის აფხაზური, ისინი ორ სხვადასხვა დიალექტზე საუბრობენ. მაგ. ოჩამჩირეში აფხაზები ამბობენ „აკვაკუმ“ (ინდაური), გუდაუთაში იმახიან „აშეიში“, ასევე „დხავეი“ და „დხავეიტ“ აღმართზე ავიდა არის ჩვენებურად. გუდაუთაში იმახიან „დხნულიეიტ“.

თბილისში მცხოვრები აფხაზი მასწავლებელი აფხაზურ ენას იყენებს ოჯახში, ნათესავებთან, გაკვეთილის ჩატარების დროს და სოციალურ ქსელებში ურთიერთობისას. აქტიურად სარგებლობს ტელეფონში ჩაწერილი აფხაზური შრიფტით, ასევე უსმენს აფხაზურენოვან საინფორმაციო არხებს და აფხაზურ სიმღერებს. აფხაზურის გარდა, ის საკომუნიკაციოდ და სხვადასხვა ინტერესების დასაკმაყოფილებლად იყენებს ქართულს, მეგრულს და რუსულს. სამწუხაროა, რომ მის მიერ აფხაზური ენის ცოდნის გადაცემა შემდეგი თაობისათვის უფრო სრულყოფილად ვერ მოხერხდა, ვინაიდან მის შვილებს აფხაზური მხოლოდ ესმით და ვერ ლაპარაკობენ.

მეორე რესპონდენტი ეროვნებით აფხაზი ა. გ. 1966 წელსაა დაბადებული ოჩამჩირის რაიონში. როგორც თვითონ აღნიშნავს, მისი გვარი წარმოშობით სენაკის რაიონიდან, სოფელ ლეგოგიედანაა, მაგრამ როგორც ჩანს, მისი წინაპრები აფხაზეთში საცხოვრებლად გადასვლის შემდეგ გააფხაზდნენ. მშობლიურ ენად აფხაზურს მიიჩნევს, იცის რუსული და ქართული ენებიც. სწავლობდა აფხაზურ სკოლაში, უმაღლესი განათლება მიიღო სოხუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში რუსულ ენაზე. აფხაზური მშობლებისგან და სკოლაში ყოფნის დროს ისწავლა. ამჟამად სენაკის რაიონში ცხოვრობენ და ოჯახში უმეტესად ქართულად და რუსულად საუბრობენ, ზოგჯერ - აფხაზურადაც. აფხაზური იციან მისმა შვილებმაც. ფიქრობს რუსულად, აფხაზურად და ქართულად. სიზმრებს რუსულად და აფხაზურად ნახულობს. მეზობლებს, თანამშრომლებს და ნათესავებს ქართულად და რუსულად ელაპარაკება. უყურებს ქართულენოვან და რუსულენოვან ტელევიზიებს, ასევე ამავე ენებზე უსმენს

რადიოარხებს. წიგნებს კითხულობს რუსულად, ქართულად და აფხაზურად. აქვს აფხაზური წიგნები და ბოლოს წაიკითხა გუნდა საქანიას ლექსები. სოციალურ ქსელში არ იყენებს აფხაზურ ენას. ქართულსა და აფხაზურს მონათესავე ენებად მიიჩნევს და ამბობს, რომ აფხაზური ენა ვითარდება ნელი ტემპით. რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ აფხაზეთში რუსული ენაა გაბატონებული და აფხაზეთისთვის რუსული ენა არის პრიორიტეტული. მისი აზრით: „პირველ რიგში აფხაზებმა უნდა იზრუნონ თავიანთ ენაზე, საქართველოს კონსტიტუციით აფხაზეთში აფხაზურ ენას ქართულთან ერთად სახელმწიფო სტატუსი აქვს მინიჭებული, ამიტომ აფხაზური ენის შენარჩუნება და განვითარება ჩვენი სახელმწიფოს ვალდებულებაა“. **ა. გ.-ს** ბათუმის მე-14 საჯარო სკოლაში აფხაზური ენის მასწავლებლებისათვის ჩატარებია ტრენინგები. ასევე მონაწილეობა მიუღია თურქეთის რესპუბლიკაში ჩატარებულ კონფერენციაზე, სადაც აფხაზეთელი აფხაზებიც ჰყავდათ მოწვეულები. სურს, რომ უფრო მაღალ დონეზე ისწავლოს აფხაზური ენა და ასევე უნდა, რომ თავისმა ოჯახის წევრებმაც უფრო მეტად იცოდნენ აფხაზური. **ა. გ.-ს** ინფორმაციით, აფხაზეთში ოჯახის უფროსი წევრები პატარებს აფხაზურად და რუსულად ესაუბრებოდნენ, ხოლო აფხაზების სარიტუალო პროცესიები მიმდინარეობდა აფხაზურ ენაზე.

როგორც ვხედავთ, აფხაზურის ენის აფხაზი მასწავლებლები: **ა. კ.** და **ა. გ.** ძირითადად იყენებენ რუსულ და ქართულ ენებს, იშვიათად, მაგრამ მაინც, აფხაზურად საუბრობენ ოჯახში, ნათესავებთან ან სკოლაში გაკვეთილის ჩატარების დროს. ისინი თბილისსა და სენაკში ქართულენოვან გარემოში ცხოვრობენ და მაინც რუსულად ურთიერთობენ ოჯახის წევრებთან. შეიძლება ითქვას, რომ განათლების დიდი ნაწილის რუსულ ენაზე მიღებამ უდიდესი კვალი დატოვა რესპონდენტის ენობრივ თავისებურებებზე. თითქმის სამი ათეული წლის შემდეგაც, მიუხედავად იმისა, რომ ენგურს გამოლმა რუსული ენა არ არის პრესტიჟული ენა და არც მისი გამოყენების საჭიროება არსებობს, აფხაზი რესპონდენტებისთვისაც რუსული რჩება ნომერ პირველ და ყველაზე „კომფორტულ ენად“ ოჯახში და ახლობლებთან ურთიერთობისათვის.

აფხაზური ენის მესამე მასწავლებელი **დ. თ.** ქართველია. ინტერვიუს ჩაწერის დროს ის ლაპარაკობდა ქართულად - რუსული აქცენტით, პერიოდულად, იყენებდა რუსულ სიტყვებს, იშვიათად მეგრულს.

დ. თ.-ს წინაპრების ოჯახური ისტორია ასეთია: დიდი ხნის წინ **დ. თ.-ს** ბაბუს ბაბუა ყარამან თაყაიშვილი ლიხაურიდან (ოზურგეთის რაიონიდან - ს. ჭ.) გადავიდა აფხაზეთში საცხოვრებლად. ყარამანს სახლი არ ჰქონდა, ამიტომ ერთ-ერთი შეძლებული აფხაზი კაცის ყაიმათხან აძინბას ქალიშვილი ითხოვა ცოლად. ყარამანის მშობლებს სარძლო დიდად არ მოსწონდათ და უარზე იყვნენ, მაგრამ ყაიმათხანს სასიძო მოეწონა და თავისი კარ-მიდამოს გვერდით დაასახლა (ყარამანს არაფერს

აკეთებინებდნენ ოჯახში, ვინაიდან აძინებებს მოსამსახურები ემსახურებოდათ). ყაიმათხანთან ახლოს ცხოვრების დროს ყარამანმა აფხაზური ენაც ისწავლა. მართალია, მას და მის შთამომავლებს ეთნიკური კუთვნილება არ შეუცვლიათ, მაგრამ გარკვეული წლების შემდეგ მათ შეისისხლხორცეს აფხაზური ყოფა-ცხოვრების მახასიათებლები, მათი ტრადიციები და ენა.

დ. თ. 1954 წელს დაიბადა ოჩამჩირის რაიონში, ბესლახუბაში. მამამ - ალექსანდრემ ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტი დაამთავრა და რუსულის მასწავლებლად მუშაობდა, ხოლო დედამ თბილისში მიიღო უმაღლესი განათლება და დაწყებითების მასწავლებელი გახდა. მშობლებმა ბესლახუბის სკოლაში გაიციეს ერთმანეთი და დაქორწინდნენ. **დ. თ.**-ს დედის მშობლები აბაშის რაიონიდან იყვნენ გადასახლებული ბესლახუბაში.

რესპონდენტის ინფორმაციით: “იმ პერიოდისთვის ბესლახუბაში ქართველები ნაკლებად ცხოვრობდნენ, მაგრამ მოგვიანებით ჩაასახლეს აბაშელი მეგრელები. სოფლის ერთ მხარეს, ტყვარჩელისკენ აბაშელი მეგრელები ცხოვრობდნენ, ხოლო მეორე მხარეს, აკვასკისკენ - აფხაზები. აფხაზებს უფრო მეტად მეგრული ქალები მოჰყავდათ ცოლად, ამიტომ, ძირითადად, ქართულ-აფხაზური ოჯახები იქმნებოდა. ბესლახუბაში ჩვენი მეზობელი აფხაზები იყვნენ: კვეკვესკირები, აგრბები, ზუხბები, თარბები, აძმბები. უფრო მეტად მეგრული გვარის ადამიანები ცხოვრობდნენ ბესლახუბაში: რურუები, ჭკადუები, ზაქარაიები, მინჯიები, კენჯიები, ფალავები, თაყაიშვილები, ჭითანავეები... სოფლის შესასვლელში პირველ სახლში რუსები ცხოვრობდნენ - სემიონოვები, ძალიან კარგები იყვნენ. მათი შვილი ჩემი თანაკლასელი იყო, რუსეთში გათხოვდა. ქართველებს და აფხაზებს ბრწყინვალე ურთიერთობა გვქონდა.

აფხაზს ქართველი მოჰყავდა და ქართველს აფხაზი. ქორწილში ქართულად, აფხაზურად, რუსულად და მეგრულად ლაპარაკობდნენ, ვისაც როგორ მოუნდებოდა. ქალაქებში ცოტათი უფრო მეტად რუსულად ლაპარაკობდნენ, სოფლებშიც იყენებდნენ რუსულს, მაგრამ ქართულ ოჯახში ქართულად იყო ყველაფერი. იყვნენ ისეთი ოჯახები, რომლებიც დაინტერესებულები იყვნენ ქართული ენის სწავლით, ასეთებს დედა ქართველი ჰყავდათ.

მამამ კარგად იცოდა აფხაზური, მეგრული, ქართული და რუსული. ქართველები, რომლებმაც აფხაზური კარგად იცოდნენ თაყაიშვილები იყვნენ. სხვა ქართველებმა ნაკლებად იცოდნენ აფხაზური. ბავშვობაში მარტო მეგრულად ვლაპარაკობდით. სამეზობლოში, ირგვლივ აფხაზები ცხოვრობდნენ და მათგან ვისწავლეთ აფხაზური, ამიტომ სკოლაში შესვლამდე აფხაზური ვიცოდით, მაგრამ სახლში მარტო მეგრულად ვლაპარაკობდით. მეზობელმა აფხაზმა ბავშვებმა მეგრული ბრწყინვალედ იცოდნენ, ასევე იცოდნენ რუსული და აფხაზური. ჩვენსავით, იმათაც

მეზობლებისგან ისწავლეს მეგრული. თითქმის ყველა აფხაზმა მეგრული იცოდა, ქართული ნაკლებად, რადგან იმ დროს არ იყო საჭირო ქართული. არ ვიცი, როგორ ვთქვა, არ ფლობდნენ, იმდენად არ აინტერესებდათ.

რუსულად ხანდახან ვლაპარაკობდით, მაგრამ იმდენად - არა, მერე დავიწყეთ რუსულად ლაპარაკი. სახლში სულ ვჩხუბობდით, რატომ არ ვიცოდით ჩვენი ქართული ენა უფრო კარგად. ვიცოდით, მაგრამ გამართულად ვერ ვლაპარაკობდით. რადგან ქართული კარგად არ ვიცოდით, ქართველ მეზობელთან საუბრისას რუსულზე გადავდიოდით. დევნილობის მერე უკეთესად ვისწავლეთ ქართული.

მამასადამე, დ. თ-ს გურული წინაპარი ოდესღაც აფხაზეთში დასახლდა, აფხაზზე იქორწინა და აფხაზურიც ისწავლა. შემდეგმა თაობებმაც ასეთივე ქართულ-აფხაზური ოჯახები შექმნეს და ქართულ-აფხაზური ყოფის თავისებურებები გაითავისეს. დ. თ-ს ქართველი (გურული და მეგრელი - ს. ჭ.) მშობლები აფხაზეთში დაიბადნენ და გაიზარდნენ, მათ განათლება თბილისსა და ქუთაისში მიიღეს და მშობლიურ გარემოს დაუბრუნდნენ. როგორც რესპონდენტი აღნიშნავს, ბესლახუბაში თითქმის თანაბარი რაოდენობის ქართველები და აფხაზები ცხოვრობდნენ, რამაც ბუნებრივად შექმნა ქართულ-აფხაზური ენობრივი გარემო. კერძოდ: ქართველი ბავშვები აფხაზი მეზობლებისგან სწავლობდნენ აფხაზურს და პირიქით, აფხაზები თავიანთი ქართველი მეგობრებისაგან ითვისებდნენ მეგრულს ან ქართულს. ქართულს და რუსულს ისინი სკოლებში სწავლობდნენ, ძირითადად. საბოლოოდ, ბესლახუბაში მცხოვრები ქართველები და აფხაზები მეტ-ნაკლებად ფლობდნენ: ქართულს, მეგრულს, აფხაზურს და რუსულს. ამ კონკრეტული მაგალითიდანაც ჩანს და ჩვენ მიერ ჩაწერილ სხვა ინტერვიუებშიც აფხაზები აღნიშნავენ, რომ ამა თუ იმ სოფლის ენობრივი ვითარება იმაზე იყო დამოკიდებული თუ რომელი ეროვნების წარმომდგენელები იყვნენ უმრავლესობაში. მაგალითად, თუ სოფელში მეგრელები ცხოვრობდნენ უმეტესად, მეგრული ხდებოდა დომინანტი საკომუნიკაციო საშუალება და პირიქით, თუ აფხაზები იყვნენ უფრო მეტნი, უფრო ხშირად აფხაზურად ლაპარაკობდნენ. ზემოაღნიშნული ამ ორი ენობრივი ვითარების პარალელურად იყო შემთხვევები, როცა „ქართულ ოჯახებში ქართულად იყო ყველაფერი“. ეს აზრი სხვა აფხაზეთელებისგანაც არაერთხელ მოგვისმენია და გულისხმობენ ისეთ ადამიანებს, რომლებიც რუსული ენის პრესტიჟულობის მიუხედავად, თავიანთ შვილებს ქართულად ელაპარაკებოდნენ სახლში და ბავშვები ქართულ სკოლებში შეჰყავდათ.

„ბესლახუბაში ქართულ-აფხაზური სკოლა იყო. მე აფხაზურ სექტორზე ვისწავლე, რადგან მამას უნდოდა, რომ ჩვენ რუსული კარგად გვესწავლა იმიტომ, რომ იმ პერიოდში რუსული საჭირო იყო ყველგან. ჩემი დაწყებითების მასწავლებელი იყო ნელი ზაქარაია, აფხაზი. დღესაც ცოცხლია და აფხაზეთში ცხოვრობს, კარგი შვილები ჰყავს. აფხაზურის მასწავლებლები მხოლოდ აფხაზები იყვნენ.

მეოთხე კლასის მერე სწავლა გავაგრძელე რუსულად, მაგრამ აფხაზურ ენას ყველა კლასში მასწავლდინენ, როგორც ერთ საგანს, ქართულს არ გვასწავლიდნენ. ქართულ სექტორზეც აფხაზურს არ ასწავლიდნენ. **ეს მთავრობას ჰქონდა გადაწყვეტილი აქედან.** ჩვენ ხუთი და-ძმა ვიყავით და ხუთივე აფხაზურ სექტორზე ვსწავლობდით. სკოლა 8-კლასიანი იყო იმ პერიოდში და მერე ოჩამჩირეში გავაგრძელეთ სწავლა მესამე საშუალო სკოლაში. იქაც აფხაზური სკოლა იყო მეოთხემდე, მერე - რუსულად. აფხაზური სკოლა ერქვა, მაგრამ რუსული იყო“.

როგორც ვხედავთ, ქართველმა მშობლებმა თავიანთი 5 შვილი აფხაზურ სკოლაში შეიყვანეს იმ მიზნით, რომ მეოთხე კლასის შემდეგ ბავშვებს უკეთესად ესწავლათ რუსული ენა. რესპონდენტის თქმით, აფხაზურ სკოლაში არ ასწავლიდნენ ქართულ ენას და არც ქართულ სექტორზე ისწავლებოდა აფხაზური. დ.თ-ს აზრით, ეს ქართული მხარის გადაწყვეტილებით ხდებოდა, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება, ვინაიდან საბჭოთა საქართველოში განათლების სამინისტრო არ იყო დამოუკიდებელი უწყება, ის საბჭოთა კავშირის განათლების სისტემას ექვემდებარებოდა. ამიტომ იმ დროის ქართველ პოლიტიკოსებს არ შეეძლოთ გადაეწყვიტათ ქვეყნისთვის ისეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხები, როგორცაა განათლების ენა ან ენათა სწავლება სხვადასხვა ტიპის სასწავლებლებში. მაშასადამე, ე. წ. აფხაზურ სკოლებში ქართველ და აფხაზ მშობლებს თავიანთი შვილები „ყველგან საჭირო“ რუსული ენის შესასწავლად შეჰყავდათ, სინამდვილეში.

ასეთივე პრაგმატულობის პრინციპით დაიგეგმა რესპონდენტის უმაღლესი განათლებაც, კერძოდ: „სოხუმში დავამთავრე პედაგოგიური ინსტიტუტი, რუსული და აფხაზური ენების სპეციალობით. ორივე ენაზე ვსწავლობდით, მაგრამ ქართულს არ გვასწავლიდნენ. მანამდე სამედიცინო ტექნიკუმი დავამთავრე, საფერშლოზე ვისწავლე რუსულ სექტორზე. ჩვენს მშობლებს უნდოდათ სამედიცინოზე გვესწავლა. მაშამ მითხრა, რომ საშუალო განათლება საკმარისი არ იყო და სწავლა პედაგოგიურ ინსტიტუტში უნდა გამეგრძელებინა. თან ისწავლი და თან იმუშავებო. **მხოლოდ რუსულის მასწავლებელი უნდა გამოხვიდეო.** თვითონ ფილოლოგი იყო და უნდოდა შვილებიც ფილოლოგები ყოფილიყვნენ, ნასლესტვენო ასე. კურსელები მყავდა ქართველები, აფხაზები, რუსები და იქიდან ჩამოსული ოსები. კარგი მეგობრობა გვქონდა. ინსტიტუტის რექტორი იყო ანჩაბაძე. ქართული, აფხაზური და რუსული სექტორი იყო ინსტიტუტში. აფხაზურ სექტორზე მხოლოდ პედაგოგიურ სპეციალობას ასწავლიდნენ. მგონი მათემატიკასაც სწავლობდნენ აფხაზურად, რადგან დაწყებითების მასწავლებელს მათემატიკაც აფხაზურად უნდა ესწავლებინა“.

როგორც ვხედავთ, **დ. თ.- ს** საშუალო და უმაღლესი საფეხურების გავლისას არსად უსწავლია მშობლიური ქართული ენა, სწორედ ამიტომ არ იცოდნენ მან და მისმა და-ძმებმა ქართული კარგად. ხელოვნურად შექმნილ რუსულენოვან გარემოში

ადამიანებს ექმნებოდათ შთაბეჭდილება, რომ ამ ენის ცოდნაზე იყო დამოკიდებული მათი ცხოვრების კეთილდღეობა, ამიტომ მთელი მონდომებით ეწაფებოდნენ დაუფლობოდნენ მას. მათი აზრით, რუსულ ენა იყო ბედნიერი და უზრუნველი მომავლის გარანტი.

„სამსახურში ურთიერთობის ენა იყო რუსული. ბრძანებებს და სხვა ყველაფერს რუსულად ვწერდით. ქართველი ან აფხაზი რომ შემოდოდა სამსახურში საქმეზე რუსულად ლაპარაკობდა უმეტესად, რადგან ეს საქმეს ეხებოდა, მაგრამ ერთამანეთში, ცალკე ქართულად ან აფხაზურად ვლაპარაკობდით. ასე იყო დადგენილი. ეს იყო საბჭოთა კავშირის დროს დადგენილი წესი. გუდაუთაში უფრო აფხაზურად ლაპარაკობდნენ. გალში უფრო მეგრულად ლაპარაკობდნენ, ოჩამჩირეშიც ასე, აქით უფრო მეგრული, ქართული და აფხაზური“.

აშკარაა, რომ საბჭოთა პერიოდში პრაგმატულად მოფიქრალ ქართველებსა და აფხაზებს ერთნაირი ენობრივი არჩევანი ჰქონდათ რუსული ენის სასარგებლოდ და ქართული ენის საზიანოდ. ჩვენ მიერ დასახელებული მაგალითი არ იყო ცალკეული შემთხვევა, ეს იმ დროის საბჭოური ენობრივი ტენდენცია იყო, რომელმაც საბოლოოდ, რუსულენოვან ადამიანებად ჩამოაყალიბა ქართველები და აფხაზები. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რესპონდენტი რუსულს იმ დროისთვის „საჭირო ენას“ უწოდებს, ამის საპირისპიროდ, ქართულის შესახებ ამბობს, რომ „ქართული არ იყო საჭირო ენა“, აფხაზებს არ აინტერესებდათო. ამასთანავე, დ. თ-მ საჯარო სივრცეში რუსული ენის გამოყენებას საბჭოთა კავშირის მიერ „დადგენილი წესი“ უწოდა. ზუსტად ასე „გაამართლეს“ თბილისში მცხოვრებმა აფხაზებმაც ჩვენთან ინტერვიუს დროს თავიანთი ენობრივი არჩევანი. მათი განმრტებითაც, რუსული იყო ყველასთან საკომუნიკაციო საშუალება და სწორედ, ამიტომ იცოდნენ აფხაზებმა რუსული და არა ქართული ენა, საქართველოს სხვა რეგიონებშიც ასეთი ვითარება იყო. ის, რომ რუსული იყო აფხაზეთში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის ძირითადი საურთიერთობო ენა - ეს ფაქტია, მაგრამ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგაც ამ მოვლენის დადებითად შეფასება უმართებულოა, ვინაიდან იმ პერიოდშიც და ახლაც, აფხაზეთის ტერიტორიაზე რუსულ ენასთან შედარებით არათანაბარ პირობებში მყოფი ქართული და აფხაზური ენები ზარალდებოდნენ და ისევ ზარალდებიან.

„90-იან წლებში ტელევიზია აფხაზურადაც იყო. ჭანბას სახელობის თეატრი იყო ბრწყინვალე. ქართული თეატრიც იყო, დიმა ჯაიანი და ჩვენი ქართველი მსახიობები იყვნენ, რუსული თეატრიც იყო. ჟურნალ-გაზეთებიც რუსულად, ქართულად და აფხაზურად... იყო „აფსნი ყაფშ“, მაგრამ თეატრი უფრო ქართული იყო კარგი, კარგი მსახიობები ჰყავდათ.

ბერძენი თანამშრომელი მყავდა პისტოპულო, უჭკვიანესი ქალი, სამედიცინო ექსპერტი, ახლა საბერძნეთშია. ბუნაინი სომეხი, ჩემი დაქალი იყო, ჩვენი მდივანი. ბერძნული და სომხური ენები კარგად იცოდნენ, თავიანთ ენას ინარჩუნებდნენ.

აფხაზურში მხოლოდ აფხაზური სიტყვებია, სხვა ენებიდან სიტყვები ნაკლებადაა შესული, ერთი-ორი სიტყვაა შესული მხოლოდ. აფხაზეთში დარჩენილები უმეტესად აფხაზურად ლაპარაკობენ, მაგრამ რუსებთან - რუსულად“.

დ. თ.-ს მონათხრობის მიხედვით, კულტურის სხვადასხვა სფეროში აფხაზეთში გამოიყენებოდა: ქართული, აფხაზური და რუსული ენები. რესპონდენტი ცდილობს, აჩვენოს, რომ აფხაზურ ენას არა აქვს ნასესხობები, რომ აფხაზები ძირითადად აფხაზურად საუბრობენ აფხაზეთში, ცხადია, ეს მისი სუბიექტური მოსაზრებაა და სინამდვილეს არ შეესაბამება.

რესპონდენტმა მოგვითხრო თუ როგორ მოხდა მისი აფხაზურის მასწავლებლად მიწვევა: „აქ აფხაზური ენის სპეციალისტები დასჭირდათ და მოგვძებნეს. მანამდე პედაგოგად არ მიმუშავია. მთხოვეს აფხაზეთის მე-2 და მე-3 საჯარო სკოლაში მემუშავა. სკოლებში ჩვენი კანდიდატურა მგონი ი. თ.-მ წარადგინა. მე-10, მე-11 და მე-12 კლასელებს ვასწავლი. კვირაში 2 საათია, მაგრამ კვირაში 3-ჯერ მივდივარ, რადგან პატარებს, პირველიდან მეოთხე კლასამდე, უნდათ აფხაზურის სწავლა. ამას ჩემი სურვილით ვაკეთებ. მაღალ კლასებში არასწორია აფხაზური ენის სწავლება. მათ ამ ასაკში არ უნდათ ამ ენის სწავლა. მათ არც ქართული და არც რუსული უნდათ. პატარები სიამოვნებით სწავლობენ აფხაზურს. აფხაზეთიდან ჩამოტანილი წიგნებით ვასწავლი, ასევე ვიყენებ აქ შედგენილ სახელმძღვანელოს. პატარებს ლექსებს ვასწავლი, პატარა საინტერესო ამბებს ვუყვები, იციან ვინ არის დიმიტრი გულია, ასევე სხვა განთქმული აფხაზი მწერლები. სჯობია პატარებს პირველი კლასიდან ვასწავლოთ აფხაზური ენა. მაღალკლასელები, ვინც კარგად სწავლობენ, აფხაზურსაც კარგად სწავლობენ. ბავშვები თითქმის ყველა აფხაზეთიდან დევნილები არიან. ელექტრონულ პროგრამას არ ვიყენებ. მე თვითონ ვაკეთებ თვალსაჩინოებებს. ბავშვები ღონისძიებებზე აფხაზურად გამოდიან“.

სხვა აფხაზური ენის მასწავლებლების მსგავსად, **დ. თ.-ც** მიიჩნევს, რომ აფხაზური ენის სწავლება დაწყებითი კლასებიდან უნდა დაიწყოს, ვინაიდან პატარებს უფრო უადვილდებათ ძალზედ რთული აფხაზური ენის შესწავლა, ვიდრე უფროსკლასელებს.

ინტერვიუს ჩაწერის დროს **მეოთხე რესპონდენტი ხ.ზ** საუბრობდა რუსულად, ქართულად და მეგრულად.

დევნილობის შემდეგ **ხ.ზ.-ს** ოჯახი რამდენიმე წლით საცხოვრებლად რუსეთში გადავიდა და იქაურ სკოლაში სწავლობდა, ხოლო მე-5 კლასიდან გალის

რუსულენოვან სკოლაში გააგრძელა სწავლა: “გალში კვირაში 2-3-ჯერ მქონდა აფხაზურის გაკვეთილები, მასწავლებელი აფხაზი იყო. ისინი გამოსცემენ აფხაზური ენის სახელმძღვანელოებს და იმით ვსწავლობდით. აფხაზურ სიტყვებს ვიმახსოვრებდით, ტექსტებს ვკითხულობდით, ვთარგმნიდით, გრამატიკას ვსწავლობდით და ყოველ წელს გამოცდას ვაბარებდით აფხაზურ ენაში. ბილეთში 4 საკითხი იყო: 2 ტექსტი, იყო აფხაზური ანბანი და თავისუფალი თემა. მე-11 კლასამდე ყოველ წელს ასე იყო. გალში ბავშვები ძალიან ცდილობენ აფხაზურის შესწავლას, მათ აქვთ ბევრი წიგნი. ღონისძიებებს, საღამოებს, ღია გაკვეთილებს და ოლიმპიადებს ატარებენ აფხაზურ ენაზე. 28 ოქტომბერი აფხაზური ენის დღეა და აფხაზური ენის კვირეულს ატარებენ“.

როგორც **ბ.ზ.-მ** აღნიშნა, სკოლაში მას ქართულს არ ასწავლიდნენ. მან ქართული მეზობლის ბავშვებისგან ისწავლა, რომლებიც ენგურს გამოლმა სწავლობდნენ. **ბ.ზ.-ს** დედა სთხოვდა ქართული ესწავლა, მაგრამ უსახსრობის გამო ვერ შეძლო კერძო მასწავლებელთან სიარული და მხოლოდ ქართული ასოების სწავლა მოახერხა: „ეს მარტო ჩემი პრობლემა არ არის, იქ ბავშვებს სკოლის დამთავრების შემდეგ აქეთ უნდათ სწავლის გაგრძელება და ეს ძალიან რთულია. შესაძლებლობა რომ მქონოდა, რომ იქ ქართული მესწავლა დამატებით, კარგი იქნებოდა, მაგრამ ყველას არა აქვს ამის საშუალება ფული გადაიხადოს რეპეტიტორთან. გაეროს არასამთავრობო ორგანიზაცია იყო და უფასოდ გვასწავლიდნენ ქართულს, ინგლისურს და აფხაზურს. მათ დიდი წვლილი მიუძღვით ამ საქმეში. გალში ბავშვები დიდი სიყვარულით სწავლობდნენ აგრეთვე ინგლისურ ენას. ძალიან ვწუხვარ, რომ ქართული ენა არ ვიცი, ცოტა სალაპარკო ვიცი, გაკვეთილის გეგმებსაც ქართულად ვწერ, მაგრამ მიჭირს ქართულად კითხვა, დამახსოვრება, იმიტომ რომ ქართულად არ მისწავლია“.

როგორც რესპონდენტის მონაყოლიდან ირკვევა, გალში მცხოვრები ქართველი მოსწავლეები იძულებული არიან რუსულ სკოლაში იარონ, სადაც არ ასწავლიან მშობლიურ ენას, თუნდაც როგორც ერთ საგანს. როგორც ჩანს, საერთაშორისო ორგანიზაციის ხელშეწყობით შექმნილი ენების შესასწავლი დამატებითი კურსები საკმარისი არ იყო იმისთვის, რომ ქართველი ბავშვები უფრო სიღრმისეულად დაუფლებოდნენ დედაენას. **ბ. ზ.** ამ ფაქტს „ყველას პრობლემას“ უწოდებს, რადგან გალში მცხოვრები მოსწავლეების უმრავლესობას ენგურს გამოლმა სურს სწავლის გაგრძელება, მაგრამ მათი ნაწილი ქართულის არცოდნის გამო ფერხდება. **ბ. ზ.** წუხს, რომ არ იცის ქართული ენა, რაც მას ხელს უშლის სრულყოფილად განახორციელოს თავისი სამსახურეობრივი მოვალეობა.

ამის საპირისპიროდ, რესპონდენტის თქმით, რუსულ სკოლაში ქართველ მოსწავლეებს გაძლიერებულად ასწავლიდნენ აფხაზურ ენას. ეს ფაქტი შეიძლება დადებით მოვლენად შეფასდეს ორი მიზეზის გამო: 1. ჩანს აფხაზთა მონდომება და

სურვილი აფხაზური ენის გაძლიერებისათვის და მისი გადარჩენისათვის; 2. ქართველებისთვის აფხაზური ენის შესწავლა, თავისთავად, დადებით მუხტს შეიტანს ქართველთა და აფხაზთა ურთიერთობებში.

2007 წელს **ხ.ზ.-მ** სოხუმში აფხაზეთის უნივერსიტეტში ჩააბარა პედაგოგიური ფაკულტეტის რუსულ სექტორზე, დაუსწრებელ განყოფილებაზე: „ჩემს მიმართ აფხაზი ლექტორები და კურსელები დადებით დამოკიდებულებას გამოხატავდნენ. აფხაზ კურსელებთან დღემდე ვმეგობრობ და ერთმანეთს პატივისცემით ვეპყრობით. მე მყავდა კარგი კურსელები გოგოები, რომლებმაც იცოდნენ აფხაზური, მაგრამ უფრო რუსულად ლაპარაკობდნენ, აფხაზურად - იშვიათად. მე მეგრულად ლაპარაკს არავინ მიშლიდა. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ კიდევ ორი წელი უნდა მემუშავა იქ, რადგან სკოლის მუშაობის გამოცდილება არ მქონდა. ეს ორი წელი უფასოდ გასწავლიდნენ, მაგრამ გზის და არსებობის ფული იყო საჭირო“.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ **ხ.ზ.-მ** გალში საბავშვო ბაღ „აჭარპანში“ დაიწყო მუშაობა აღმზრდელად. ბაღის დირექტორმა აფხაზმა ქალბატონმა მას შესთავაზა ბავშვებისთვის აფხაზური ენა ესწავლებინა: „ბაღში 3 წლის ბავშვებს ჯერ ქართულად ველაპარაკებოდი, მერე მეგრულად, მერე რუსულად და მერე აფხაზურად. ორი თვის ადაპტაციის შემდეგ 15 წუთი რუსულად ველაპარაკებოდი და ელემენტარულ სიტყვებს ვასწავლიდი, რუსულ სიმღერებს, რუსულ მულტფილმებს ვასმენინებდი და ითვისებდნენ. აფხაზურსაც ამ მეთოდით ვასწავლიდი. ღონისძიებებზე ბავშვები ყოველთვის კითხულობდნენ ლექსებს აფხაზურად.

გალში ბავშვებს ოჯახებში ქართულადაც ელაპარაკებიან და მეგრულადაც. ზოგიერთ ოჯახში, ძირითადად, ქართულად საუბრობენ. მეგრული კარგად ვიცი, რადგან ჩვენი ენაა. მე სახლში მეგრულად ვლაპარაკობ, როცა სადმე ვარ, მაშინ რუსულად. როცა მინდა აზრები გრამატიკულად სწორად წარმოვთქვა, მაშინ რუსულად. ქართულად არ ვიცი კარგად, მაგრამ ახლა არ მაქვს იმის კომპლექსი, რომ არ ვილაპარაკო. თუ არ ვილაპარაკე, ვერასდროს ვერ შევისწავლი ამ ენას, ამიტომ ვცდილობ. ჩემი ყველა ფიქრი, რა თქმა უნდა, რუსულ ენაზეა. ჩვენი ნაწარმოები „მთვარის მოტაცება“ და ივანე პაპასქირის „ქალის ხვედრი“ წავიკითხე რუსულად.

გალში მეგრული დომინანტობს, მაგრამ არა ნაკლებად დომინანტობს რუსული ენა. ჩხორთულში აფხაზები არიან და იქ უფრო ისმის აფხაზური. გალში ოჯახებში არავინ არ ლაპარაკობს აფხაზურად. „გალ ტივიც“ გვაქვს რუსულად, აფხაზურად და მეგრულად. გალში აფხაზებმა ლაპარაკის დროს შეიძლება ერთი სიტყვა თქვან აფხაზურად, ერთი მეგრულად და ერთი რუსულად. აფხაზებმა იმაზე მეტად იციან ქართული და მეგრული, ვიდრე ჩვენ - აფხაზური, მეგრული კარგად ესმით. სოხუმში უფრო რუსულად ლაპარაკობენ, ახალ, თანამედროვე სიტყვებს რუსულად ამბობენ.

აფხაზურ ენაში არის რუსული, მეგრული და თურქული სიტყვები. ახლა უფრო მეტი სიტყვა რუსული ენიდანაა. დოკუმენტებს რუსულად წერენ, შეიძლება აფხაზურადაც. ჟურნალ-გაზეთები რუსულად, აფხაზურად და მეგრულადაც არის, აფხაზური ტელევიზიაცაა”.

2016 წელს ხ.ზ ზუგდიდში გათხოვდა და ზუგდიდში არსებულ აფხაზეთის მე-11 საჯარო სკოლაში დაიწყო მუშაობა აფხაზურისა და რუსული ენის მასწავლებლად. კოლეგები და სკოლის დირექტორი ქალბატონი მზევინარ გელანტია მაქსიმალურად უწყობენ ხელს **ხ.ზ.-ს**, რომ ახალ გარემოს მოერგოს, რომ უკეთესად ისწავლოს ქართული ენა:

„სამსახურის შოვნის იმედი არ მქონდა, რადგან აქაური დიპლომი არ მქონდა, შეჩვეული არ ვიყავი ამ გარემოს. ახლა აფხაზურს და რუსულ ვასწავლი სკოლაში. აფხაზური ენა იყო, როგორც არჩევითი საგანი. აფხაზური ენის წრე ჩამოვაყალიბეთ პროექტის ფარგლებში და ამას აფხაზეთის განათლების სამინისტრო აფინანსებს. პატარებს ძალიან მოსწონთ აფხაზური ენა, ძალიან დიდი სურვილი აქვთ შეისწავლონ და გაიგონ. მათთვის ძალიან ახალი, უცხო და ჟღერადი ენაა. კმაყოფილი ვარ ბუქებში ჩაწერილი აფხაზური ენის სასწავლო პროგრამით, ბავშვები იქიდანაც სწავლობენ. ჩვენს სკოლაში ძალიან კარგად აღზრდილი და კულტურული ბავშვები არიან. მათ შეიძლება აფხაზური ენა ისწავლონ ჩემი პატივისცემის გამო, მაგრამ ძალიან უჭირთ აფხაზურის სწავლა. დიდ ასაკში უფრო რთულია და ჩემი აზრით, უკეთესი იქნება უფრო პატარა ასაკიდან ისწავლონ. შესაფერისი თემის შერჩევაც არის საჭირო. ერთ-ერთ ღონისძიებაზე ბავშვებმა აფხაზურად წაიკითხეს „ვეფხისტყაოსანი“, მაგრამ ამათ ალბათ იმ ასაკის მასწავლებელი ჰყავდათ, რომ ეს იცოდა. მე ეს არ ვიცი. ენის შესწავლა რომ „ვეფხისტყაოსნით“ დავიწყოთ, რთულია. აფხაზური ენის მასწავლებლებიც ნაკლებად ვეკონტაქტებით ერთმანეთს და არ ვიცი სხვას რა გამოცდილება აქვს.

ბავშვებს ხშირად ვუყვები აფხაზურ ტრადიციებზე, ქორწილის ტრადიციაზე, სტუმართმოყვარეობაზე... აფხაზებს ასეთი ტრადიცია აქვთ, ღმერთს მადლობა უხდებიან და ოჯახში რამდენი მამაკაცაცაა, იმდენ მამალს კლავენ. ზოგიერთი ტრადიცია უკვირთ ბავშვებს, მაგალითად, რძალი არ ელაპარაკებოდა მამამთილს, იყო ასეც, პატარძალი ცალკე იყო, სიძე ცალკე, მაგრამ ასეთი ტრადიციები უკვე აღარაა“.

ხ.ზ. პერიოდულად გადადის გალში, სადაც ბალის დირექტორს აფხაზ ქალბატონს მისთვის აფხაზური ენის წიგნებიც მიუცია. ხატას აფხაზურის შესწავლა უკეთ გაცნობის, მეგობრობისა და დაახლოების საშუალებად მიაჩნია. მისი თქმით, გალში ხშირია ქართულ-აფხაზური ქორწინებები. **ხ.ზ.-მ** ენგურს გამოლმა ყოფნისას წაიკითხა აკაკი წერეთლის „გამზრდელი“ და ამბობს, რომ „აბაძეი“ საუკეთესო ნაწარმოებია.

ჩვენ მიერ ჩაწერილი რესპონდენტების მონათხრობიდანაც ჩანს, რომ აფხაზური ენის მასწავლებლიდან ოთხივემ საშუალო და უმაღლესი განათლება მიიღო აფხაზეთში, კერძოდ, პირველმა სამმა დევნილობამდე, ხოლო ერთმა დევნილობის შემდეგ გალის რაიონში. მათ შორის, საყურადღებოა და განსაკუთრებულია ქართველი რესპონდენტი **დ. თ.**, რომელიც სწავლობდა აფხაზურ სკოლაში და უმაღლეს სასწავლებელშიც აფხაზური ენისა და ლიტერატურის სპეციალობა აირჩია. ორი აფხაზი მასწავლებლის სპეციალობაც აფხაზური ფილოლოგია იყო.

საბოლოოდ, დევნილობამდე და დევნილობის შემდეგაც აფხაზეთში მცხოვრები ქართველი და აფხაზი მასწავლებლების ენობრივი კომპეტენცია და ენობრივი ბიოგრაფია ასეთია:

- ოთხივე მშობლიურ ენად ასახელებს თავისი ეროვნების ენას;
- ოთხივეს საშუალო და უმაღლესი განათლების ენა რუსული იყო;
- ოთხივე სკოლასა და უმაღლეს სასწავლებელში სწავლობდა აფხაზურ ენას;
- ოთხივემ რუსულ ენა უფრო კარგად იცის, ვიდრე თავისი დედა ენა;
- ოთხიდან არც ერთს არ უსწავლია ქართული ენა სწავლების არც ერთ საფეხურზე.

მაშასადამე, საბჭოთა პერიოდში აფხაზეთში მცხოვრებ ქართველებსა და აფხაზებს ერთნაირი ენობრივი გარემო ჰქონდათ, სკოლებში მშობლიური ენების მცირე დოზით სწავლების მიუხედავად, საბოლოოდ, ისინი რუსულენოვან მოქალაქეებად ფორმირდებოდნენ სპეციალურად შექმნილი რუსულენოვანი გარემოს ზეგავლენით.

მიუხედავად იმისა, რომ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე სკოლებში ასწავლიან აფხაზურ ენას, მაინც აშკარაა, რომ დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე აფხაზური ენის ფუნქციონირება მცირდება და მის ადგილს უკანონოდ იკავებს მეზობელი სახელმწიფოს ენა. ინტერვიუს დროს რესპონდენტები ხშირად აღნიშნავენ, რომ თანამედროვე აფხაზურში უმეტესად რუსული სიტყვები შემოდის და მკვიდრდება. ჩვენ მიერ მოპოვებული კვლევის მასალებით ირკვევა, რომ ორ სხვადასხვა პერიოდში აფხაზეთში არსებული რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკა საფრთხის შემქმნელი იყო აფხაზური ენისთვის, ვინაიდან ზღუდავდა ამ ენის ფართო ფუნქციონირებას და არღვევდა აფხაზური ენის ეკოლოგიას.

ენგურს გამოღმა მცხოვრები ქართველი და აფხაზი მასწავლებლები მაქსიმალურად ცდილობენ ქართველ სკოლის მოსწავლეებს შეაყვარონ და ასწავლონ აფხაზური ენა. სასწავლო პროცესში ისინი აქტიურად იყენებენ აფხაზეთის ა/რ განათლების სამინისტროს მიერ შექმნილ ელექტრონულ სასწავლო პროგრამას,

ქართველი და აფხაზი ავტორების მიერ ერთობლივად შედგენილ აფხაზური ენის სახელმძღვანელოებს, ლექსიკონებს და სხვა აუდიო თუ ვიდეომასალებს, თავადაც ქმნიან მრავალფეროვან თვალსაჩინოებებს აფხაზური ენის უფრო ეფექტურად სწავლებისათვის.